

PRIKAZI MANJINA U NACIONALISTIČKIM MITOLOGIJAMA POSTSOCIJALISTIČKE GRUZIJE I SRBIJE

THE IMAGES OF MINORITIES IN NATIONALIST MYTHOLOGIES
IN POSTSOCIALIST GEORGIA AND SERBIA

SERGEY SIBIRTSEV

Central European University in Budapest,
Department of International Relations
and European Studies
sibirtsev.sergey@gmail.com

UDK 323.15 (497.22+497.11)
datum prihvaćanja 19. rujna 2011.
prevela JASENKA KUČEK

SAŽETAK

U ovom radu predstavljeni su rezultati istraživanja uzroka isključujućih (*exclusionary*) nacionalističkih mitova. Tijekom istraživanja analizirana su dva slučaja – Gruzija i Srbija u vrijeme raspada SSSR-a, odnosno SFRJ-a. U tijeku raspada starih sustava stari su identiteti oslabili, a nove su se države suočile s problemom stvaranja novih identiteta. Oni su raspirili nacionalistički diskurs – kako u Gruziji, tako i u Srbiji – začeivši brojne isključujuće mitove o manjinskim narodima. Međutim, gruzijski je nacionalizam iznjedrio neprijateljske mitove o Abhazijcima i Osetima, ali ne i o Adžarima. Isto tako, srpski je nacionalizam stvorio isključujuće mitove o albanskoj manjini na Kosovu, dok je spram mađarske manjine u Vojvodini bio prilično popustljiv. U svome radu tvrdim da su razlike u putanjama razvoja nacionalističkih diskursa određene ‘oznakama nacionalnog identiteta’ (porijeklo, jezik, kultura, vjera i državljanstvo) na temelju kojih se formira većina. Konkretno, ako je sadržaj dominantne oznake nacionalnog identiteta većine u sukobu sa sadržajem određene oznake identiteta manjine, većina ne percipira manjinu kao ‘nas’, dio istog naroda, već kao ‘njih’, ‘druge’. To se odražava u nacionalističkom političkom diskursu.

KLJUČNE RIJEČI

nacionalizam, nacionalistički diskurs, nacionalistički mitovi, manjine, oznake nacionalnog identiteta, Gruzija, Srbija

UVOD

Kraj Hladnog rata obilježio je raspad socijalističkih sustava i period tranzicije koji je uslijedio. Kao rezultat tih procesa, stari su identiteti oslabili, a nove su se države suočile s problemom stvaranja novih identiteta s ciljem osiguranja vlastite stabilnosti. Dakle, u Istočnoj Europi i na prostoru bivšeg SSSR-a započeo je proces izgradnje nacije (ili preciznije, 'reizgradnje nacije'). Multietnički sastav novonastalih država, ali i nepodudarnost političkih i etničkih granica, otežali su taj zadatak. Sve je to doprinijelo bujanju nacionalizma u obliku neprijateljskoga nacionalističkog diskursa koji je u određenim slučajevima doveo do nasilnih etničkih sukoba. Oba su slučaja bila istovremeno i rezultat i sredstvo reizgradnje nacija (Duijzings, 2000: 33).

Politički je diskurs 'bilo koji izgovoreni ili napisani tekst koji može imati političke implikacije ili politički utjecati na ishod nekoga komunikacijskog procesa' (Wafula, 2002: 20). Nacionalizam, koji je u svojoj biti političko načelo, odražava se u političkom diskursu kroz priče ('nacionalističke mitove') o 'nama' ili o 'drugima'. Analitički, obje vrste mitova mogu se svrstati pod jednu kategoriju mitova o 'drugima', jer mitovi o 'nama' obično su stvoreni kroz usporedbu s 'drugima' (Van Evera, 1994: 29). *À propos*, ti 'drugi' mogu biti i izvanjski (npr. srodna etnička skupina u susjednoj državi) i unutarnji (npr. etničke manjine unutar države).

Ovaj se članak fokusira na unutarnje 'druge', razmatrajući na koji način većina stvara mitove o manjinama. Povijesni primjeri pokazuju da mitovi o 'drugima' mogu poprimiti uključujući (*inclusivist*) ili isključujući (*exclusionary*) oblik. Prvi naglašavaju sličnosti između većine i manjine te na njima temelje pripadnost istoj naciji, dok je svrha drugih prenijeti ideju da manjine nisu dio iste nacije kao i većina. No zašto neki nacionalizmi proizvode isključujuće mitove, a drugi uključujuće?

Trenutno područjem analize nacionalističkih političkih diskursa dominiraju državocentrični pristupi koji na gore navedeno pitanje pokušavaju odgovoriti analizom strukture i obilježja političkih i društvenih sfera (Van Evera, 1994, Snyder i Ballentine, 1996, Wimmer, 2008, itd.). Iako ti pristupi pridonose razumijevanju različitosti u nacionalističkim diskursima raznih država, oni ne uspijevaju objasniti zašto jedan te isti nacionalizam istovremeno proizvodi oprečne mitove (uključujuće¹ i isključujuće) spram različitih grupa. To vodi mojem istraživačkom pitanju:

1 Za potrebe ovog rada samo odsutnost bilo kakvih nacionalističkih mitova prema određenim manjinama smatra se fenomenom suprotnim isključujućoj mitologiji.

pod kojim uvjetima proces izgradnje nacije proizvodi isključujuće mitove o manjinama?

Budući da je izgradnja nacije proces izgradnje nacionalnog identiteta, taj je identitet utemeljen na određenim ‘oznakama nacionalnoga identiteta’, a to su uglavnom porijeklo, jezik, kultura, religija i državljanstvo (Mansbach, Rhodes, 2007: 426). Važnost različitih oznaka nacionalnog identiteta varira diljem nacija i tijekom vremena. S obzirom na to da su različite nacije izgrađene na različite načine, tvrdim da ako je sadržaj dominantne oznake identiteta većine u sukobu sa sadržajem određene oznake identiteta manjine, većina ne percipira manjinu kao ‘nas’, dio iste nacije, nego kao ‘njih’, ‘druge’. Tako nastaju isključujući mitovi o manjinama. Drugim riječima, ključno je pitanje što znači biti ‘mi’.

Moj su zaključak nadahnuli Mansbach i Rhodes (2007) koji razlikuju nekoliko tipova nacija prema njihovim dominantnim oznakama identiteta i analiziraju mogućnost nasilnog etničkog sukoba u svakom pojedinom slučaju. Ovaj pristup nadilazi tradicionalni fokus na obilježja države i usmjeren je na obilježja nacije. Međutim fokusiranjem na obilježja nacije umjesto na obilježja države nemam namjeru nadmetati se s gore spomenutim državocentričnim pristupima, nego ih upotpuniti.

Metodologija kojom se koristim kako bih razjasnio uvjete pod kojima su isključujući mitovi stvoreni o jednim manjinama, a o drugima nisu uključuje metodu kvalitativne komparativne analize koja je utemeljena na metodi razlike u kojoj isključujući nacionalni mitovi čine zavisnu varijablu. Drugim riječima, odabrao sam po dvije skupine manjina u svakoj državi – jednu koja jest predmet isključujućih mitova i jednu koja to nije. Gruzija u kasnim 1980-ima i 1990-ima pruža odličan primjer za takvu studiju slučaja jer je gruzijski nacionalizam bio neprijateljski nastrojen prema abhazijskim i južnoosetskim manjinama, dok je prema adžarskim manjinama bio prilično tolerantan. Isto tako u Srbiji su tijekom istog razdoblja nastali isključujući mitovi o Kosovarima na Kosovu, dok u slučaju Mađara u Vojvodini takvih mitova nije bilo.

NACIONALIZAM I MITOTVORSTVO

Etničke su skupine po definiciji utemeljene na mitovima. U biti, Smith smatra da etnička zajednica ima šest obilježja: zajedničko ime, zajednički mit o porijeklu, zajedničku povijest, specifičnu zajedničku kulturu, vezanost za određeni teritorij i osjećaj složenosti (Smith, 1998: 22–31). Sva navedena obilježja donekle su mitološki obojena.

Edelmanovim riječima, mit je u širem smislu ‘uvjerenje zajedničko široj skupini ljudi koje događajima i djelima pridaje posebno značenje’ (Citirano u Kaufman, 2001: 16). Drugim riječima, svrha mita jest ‘pomoći osobi da shvati što skup događaja znači za njega ili nju’ (Kaufman, 2001: 16), primjerice pri definiranju neprijatelja i junaka, razlikovanju ideja dobra i zla i tako dalje. Ukratko, takvi mitovi oblikuju svjetonazor, *Weltanschauung*, zajednički članovima etničke skupine – prizmu kroz koju etnička skupina percipira stvarnost. Pripadnici etničke skupine doživljavaju ih kao naslijeđenu mudrost.

Međutim u užem smislu, mitovi su ‘tvrđnje koje bi izgubile kredibilitet kad bi pitanje njihove zasnovanosti na činjenicama i logici bilo izloženo rigoroznoj, objektivnoj, javnoj evaluaciji’ (Snyder, Ballentine, 1996: 10). Iako se na prvi pogled ova definicija doima instrumentalističkom jer podrazumijeva izvrtanje istine i manipulaciju javnim mnijenjem, ona adekvatno definira pristran sadržaj mitova koji utječe na međuetničke odnose. Prema tome nacionalističko je mitotvorstvo u instrumentalističkom smislu upotreba ‘sumnjivih argumenata u svrhu mobiliziranja podrške nacionalističkim doktrinama ili diskreditiranja protivnika’ (Snyder, Ballentine, 1996: 10).

Posebno je zanimljiv određeni tip mitova ‘o porijeklu, posebnim obilježjima i sudbini’ poznat pod imenom ‘*mythomoteurs*’ (pokretne sile) (Snyder, Ballentine, 1996: 10, Smith, 1988: 15, 24). Drugim riječima, *mythomoteurs* u osnovi su mitovi o tome kako nacija percipira sebe i svoje vrijednosti. Ti su *mythomoteurs* primjeri Durkheimova shvaćanja kolektivne reprezentacije koje se između ostalog koristi za zajedničko određivanje granica (Duijzings, 2000: 194).

Takav nacionalizam, umjetno stvoren ili pojačan nacionalističkim mitovima, naziva se ‘nacionalizam zatrovan mitovima’ (Van Evera, 1994: 26). Sukob uzrokovan takvim nacionalizmom proizlazi iz vjerovanja etničkih skupina, a ne iz njihovih okolnosti. Mearsheimer smatra mogućim da su ta vjerovanja zasnovana na lažnoj propagandi, ali i stvarnom iskustvu (Mearsheimer, 1950: 21). Zapravo, režim takve mitove širi putem obrazovnog sustava (posebice u nastavi povijesti), književnosti, vojnih službi ili aparata za odnose s javnošću te na taj način oblikuje službeni nacionalistički diskurs. Ekstremne varijante nacionalizma zatrovanog mitovima tendiraju asimetriji (Van Evera, 1994: 26) u smislu da zagovaraju pravo na državnost samo ‘naše’ etničke skupine, dok drugima to pravo negiraju. Dakle, nacionalizam se iz ideje samooslobođenja razvija u ideju hegemonije.

NACIONALISTIČKA MITOLOGIJA I OZNAKE NACIONALNOG IDENTITETA

Pojam mentalnih mapa vrlo je važan za raspravu o izgradnji nacije. Mentalne mape proizlaze iz subjektivnosti koja proizvodi psihološku blizinu ili udaljenost, bez obzira na geografsku dimenziju tih pojmova. Psihološki prostor odražava raspodjelu vrijednosti kao što su poštovanje, ugled, neprijateljstvo, itd. (Mansbach i Rhodes, 2007: 427). Izvanredni su primjeri nepodudarnosti teritorijalnih karata i psiholoških mapa sljedeći: anglosaksonski Australci i Amerikanci osjećaju međusobnu srodnost, bez obzira na veliku fizičku udaljenost koja ih razdvaja, dok se muslimani i hindusi u Indiji osjećaju međusobno udaljenima unatoč činjenici da žive jedni pokraj drugih. Iz navedenih primjera jasno je da su pojam mentalnih mapa i pojam identiteta povezani. Zapravo, Jenkins ističe da je identitet veza između pojedinca i skupine; stoga je ključna percepcija jednakosti, ali i istovremene različitosti od 'drugih' (Jenkins, 1996: 3–4). Polazeći od toga stajališta, u svom radu koristim se onim definicijama 'nacije' i 'nacionalizma' koje se tiču psihološkog, a ne fizičkog prostora.

Bit nacije jest 'psihološka spona koja povezuje narod i izdvaja ga od ostalih' (Connor, 1994: 361). Dakle to je 'moralna zajednica' (Mansbach i Rhodes, 2007: 435) koja razlikuje 'nas' i 'njih'. Funkcionalno, to je razlikovanje vrlo važno jer članovima zajednice nameće skup uzajamnih etičkih obveza i prava, s tim da niti jedno niti drugo ne smije biti preneseno na 'druge' (Linklater, 1998: 113–119). Premda postoji 'iritantno širok spektar' definicija nacionalizma (Van Evera, 1994: 6), za potrebe ovog rada usvajam definiciju Emersona i Cottama, koji nacionalizam vide kao 'uvjerenje, zajedničko velikom broju ljudi, prema kojem oni čine zajednicu, naciju koja ima pravo na status nezavisne države i volju te skupine da se obveže na bespogovornu odanost zajednici' (citirano u Van Evera, 1994: 6).

Mansbach i Rhodes tvrde da vjerojatnost nasilnih etničkih sukoba ne ovisi samo o karakteru države (tipu režima i sl.), već i o karakteru nacije, odnosno dominantnoj 'oznaci nacionalnog identiteta' – mitovima koji određuju što 'nas' razdvaja od 'njih' – upotrijebljenoj za izgradnju nacionalnog identiteta. Nacionalni identitet može biti izgrađen na temelju sljedećih oznaka: vjerovanje u krvno srodstvo ili zajedničko porijeklo (krvno srodstvo kao oznaka), korištenje zajedničkoga jezika (jezik kao oznaka), zajednička, ali jedinstvena kultura (kultura kao oznaka); jedinstvena nacionalna crkva (religija kao oznaka) i odanost zajedničkim suverenim političkim institucijama (državljanstvo kao oznaka) (Mansbach i Rhodes,

2007: 426). Očito je da ovaj popis potencijalnih oznaka nije temeljit, ali sadrži one najčešće i najutjecajnije.

Ferguson i Mansbach primjećuju da je nacija ‘društveno konstruirana značajka drugog reda koja podrazumijeva ili proizlazi iz jednog ili više drugih društveno konstruiranih značajki kao što su jezik, etnička pripadnost, religija ili državljanstvo’ (Ferguson i Mansbach, 2004: 145). Ove oznake definiraju pripadnost naciji i sukladno tome, definiraju ‘drugoga’ i potencijalnu prijetnju koju predstavlja. Prema tome ključno je odrediti koja je od ovih oznaka od najveće važnosti. Međutim, nacije su sklone oslanjati se na više od jedne oznake u različitim stupnjevima. Budući da se nacije kao društveni konstrukti stalno mijenjaju, relativna važnost tih oznaka može se mijenjati tijekom vremena i ovisno o kontekstu. Dakle, nacija koja definira pripadnost u okviru samo jedne od tih oznaka idealan je tip kojem se stvarne nacije mogu samo približiti do određenog stupnja. Međutim ovaj idealni tip nacije analitički je koristan jer pomaže izdvojiti dominantnu oznaku koja u najvećoj mjeri utječe na karakter nacije, dok su ostale oznake sekundarne s obzirom na važnost ili su proizašle iz dominantne oznake. Stajalište da nacija ima dominantni identitet podupire logika modernih država koje zahtijevaju nedvosmislen identitet nacije kako bi upravljale svojim teritorijem i stanovništvom.

MITOTVORSTVO U GRUZIJSKOM NACIONALIZMU

Kasnih 1980-ih i početkom 1990-ih u multietničkom kontekstu gruzijskog SSR-a, u kojemu su etničke manjine bile otuđene od gruzijske većine, dva su ishoda politike stvaranja identiteta kroz simbole moći bila moguća: ublažavanje nesuglasica u zajedničkoj borbi za nezavisnost ili pogoršanje postojeće etničke podjele. U stvarnosti, prvi se scenarij ostvario u Adžariji, a drugi u Abhaziji i Južnoj Osetiji. Doista, iako je Zviad Gamsakhurdia (prvi predsjednik nezavisne Gruzije) snažno promovirao ideju ‘nacionalne cjelovitosti’ (Suny, 2007: 324), neke etničke grupe prozване su ‘pridošlicama’ čime su isključene iz ‘nacije’. Drugim riječima, povučena je granica između njih i Gruzijaca. Stoga je potrebno razumjeti porijeklo tih politički instrumentaliziranih mitova.

Polazeći od gruzijskih mitova o manjinama, potrebno je istaknuti da su neki ne-Gruzijci bili označeni kao ‘stranci’, ‘pridošlice’ nedavno pristigle na autohtono gruzijsko tlo. Indikativan je u tome pogledu bio govor Gamsakhurdije o Južnim Osetima u veljači 1991. godine: ‘oni nemaju

pravo na državu ovdje u Gruziji. Oni su nacionalna manjina. Njihova je domovina Sjeverna Osetija² ... ovdje su oni pridošlice' (iz Wright et al., 1996: 166). Također su bili opisani kao 'gosti' koji ondje žive zahvaljujući dobroj volji domaćina (De Waal, 2010: 138). U tisku, književnosti, na TV-u i filmu ti su gosti bili opisani kao primitivni i podmukli, zbog čega su zaslužili da ih se otjera iz Gruzije. Primjerice, Gamsakhurdia je izjavio: 'Ako Oseti ne žele živjeti s nama u miru, neka napuste Gruziju' (Suny, 2007: 325).

Analiza izgradnje gruzijskog nacionalizma u odnosu na pet oznaka nacionalnog identiteta pokazuje da je pozivanje na jedinstvenu kulturu i gruzijsko državljanstvo kao oznake nacionalnog identiteta bilo politički neučinkovito tijekom kasnih 1980-ih. Među ostalim, najjači i najpostojaniji bio je jezični identitet Gruzijaca koji je iznjedrio druge, više isključujuće identitete. U biti je oživljavanje religijskog identiteta započelo, ali on nije uspio postati dominantan. Što se tiče identiteta utemeljenog na krvnom srodstvu, on je na putu k nezavisnosti postao prilično snažan, ali ne i dominantan.

Što se tiče Abhazijaca, oni su etnički snažno povezani sa Čerkezima sa sjevernoga Kavkaza. (De Waal, 2010), po čemu se razlikuju od Gruzijaca koji spadaju u kartvelske narode. Međutim, Abhazija je prije rata bila izrazito etnički raznolika – stopa miješanih brakova u abhazijskim gradovima bila je jedna od najviših u SSSR-u, a više od četvrtine obitelji bilo je etnički mješovito. Na lingvističkoj razini, abhazijski se jezik razlikuje od gruzijskog. Ta je razlika povezana s pismom, jer nakon niza jezičnih eksperimenata tijekom sovjetskog razdoblja, od 1954. godine Abhazijci se koriste ćirilicom. Nadalje, tijekom 1980-ih Abhazijci praktički uopće nisu govorili gruzijski jezik. Zbog duge tradicije suživota, Gruzijci i Abhazijci dijele mnoge kulturne i religijske sličnosti (Suny, 2007: 321, de Waal, 2010: 148). Što se tiče religije, prema ispitivanju javnog mnijenja provedenom u 2003. godini 60% Abhazijaca izjasnilo se kršćanima, 16% muslimanima, 5% poganima i 3% sljedbenicima tradicionalnih abhazijskih religija (Krylov, 2004). Međutim, druga je anketa pokazala da su u stvarnosti Abhazijci zapravo pogani, bez obzira na deklarativnu pripadnost kršćanstvu ili islamu, jer u praksi ne slijede ono što je propisano njihovim religijama. Svi vjerski praznici – kršćanski, islamski ili poganski – slave se zajedno, pri čemu se više pažnje posvećuje pučanskim, živahnim običajima (Krylov, 1999). Sve u svemu, najočitije su razlike između abhazijskog i gruzijskog identiteta u jeziku i porijeklu, koji su za Gruzijce bili ključni.

Što se tiče Južnih Oseta, oni su također etnički različiti od Gruzijaca, s obzirom na to da su povezani s Irancima (De Waal, 2010: 135). Ipak, De Waal bilježi da su 'stope miješanih brakova između Gruzijaca i Oseta uvijek bile više nego između Gruzijaca i ostalih etničkih skupina' (De Waal, 2010: 136–137), s tim da je oko polovine obitelji u Južnoj Osetiji u kasnim 1980-ima bilo mješovito. To je dijelom posljedica mješovitoga karaktera gruzijskih i osetskikh naselja u Južnoj Osetiji. Osetski jezik potječe iz iranske skupine jezika i stoga je potpuno drugačiji od gruzijskog. Kao i Abhazijci, Južni Oseti pišu ćirilicom od 1954. što je još jedna razlika u odnosu na Gruzijce. Većina Oseta spada u pravoslavne kršćane, neki su muslimani, ali kao i Abhazijci, još uvijek poštuju pretkršćanske poganske običaje (De Waal, 2010: 135–141). Sve u svemu, glavna su razlikovna obilježja Južnih Oseta u odnosu na Gruzijce jezik i porijeklo koji su za potonje ključni.

Što se tiče Adžara, iako je, primjerice, u proljeće 1989. Gamsakhurdia pozvao na ukidanje adžarske autonomije (Zakharov i Areshev, 2008: 70), mitovi o njima kao 'pridošlicama' nisu stvoreni. Zapravo, Gruzijci nisu pravili značajne razlike između sebe i Adžara. Primjerice, u popisu stanovništva iz 1979. godine nije postojala posebna kategorija za Adžare. Doista, na etničkoj razini, Adžari su podskupina Gruzijaca. Jezično, Adžari govore dijalektom gruzijskog jezika (De Waal, 2010: 146). Međutim, glavna je razlika u tome što su Adžari u 1980-ima bili muslimani. U to vrijeme česti su bili slučajevi napada na gruzijske muslimane putem tiskovnih medija, u kojima je islam označen kao religija strana Gruziji. Ovdje je izraz 'gruzijski muslimani' (*Islam among Georgians*) zasigurno podrazumijevao i adžarske muslimane; dakle, ipak su smatrani Gruzijcima. Međutim, za razliku od mitova o Abhazijcima i Južnim Osetima, cilj ovoga mita nije bio optuživati Adžare već kritizirati vanjske sile (primjerice Kremlj) jer se vjerovalo da one imaju namjeru podijeliti Gruziju. Drugi cilj toga diskursa bio je navesti Adžare na prihvaćanje kršćanske religije kako bi se još više približili 'pravim' Gruzijcima. Zapravo, taj je diskurs bio usmjeren samo na Adžare, a ne na, primjerice, gruzijske Azerbejdžance. Drugim riječima, iako na prvi pogled diskriminatorna, takva je mitologija bila uključujuća u svojoj namjeri, ističući sličnosti između dvije etničke skupine i pokušavajući eliminirati postojeće razlike (De Waal, 2010: 399). U vrijeme pisanja ovoga rada, ta se popustljiva politika pokazala plodonosnom; u Adžariji nije bilo građanskoga rata. Sporovi oko visokoga stupnja autonomije riješeni su na miran način, a neki su Adžari čak prihvatili kršćanstvo. Općenito, Adžari su bili slični Gruzijcima u svim aspektima koje su potonji smatrali ključnima – jeziku i porijeklu. Razlika u religiji još je jednom pokazala da religija nije bila dominantna oznaka gruzijskog identiteta kasnih 1980-ih.

Sve navedeno razjašnjava prisutnost isključujućih mitova o Abhazijcima i Južnim Osetima te izostanak istih u slučaju Adžara.

MITOTVORSTVO U SRPSKOM NACIONALIZMU

Baš poput Gruzije, Srbija je naslijedila multietnički sastav stanovništva kao baštinu SFRJ-a. Za vrijeme raspada SFRJ-a, postojala su dva autonomna entiteta unutar granica Srbije – Kosovo i Vojvodina. Na Kosovu su brojčano nadmoćni bili Kosovari; Vojvodina je bila multietnička regija sa srpskom većinom, ali značajnih 14% stanovništva činila je mađarska manjina. Dakle, izgradnja srpske nacije zahtijevala je utvrđivanje statusa tih manjina u odnosu na srpsku većinu – bilo je potrebno uključiti ih ili isključiti iz nacije. U prvom je slučaju srpski nacionalizam usvojio isključujuću strategiju, sličnu onoj koju su Gruzijci usmjerili protiv Abhazijaca i Južnih Oseta, nazivajući Kosovare nedavnim ‘pridošlicama’ na autohtono srpsko tlo. Međutim, u drugom slučaju takve isključujuće mitologije nije bilo. Stoga je potrebno razumjeti logiku iza različitih razvoja srpskoga nacionalističkog diskursa u dvama vrlo sličnim slučajevima.

Kao i u gruzijskome nacionalizmu, neki ne-Srbi označeni su kao ‘pridošlice’ nedavno pristigle na srpsko tlo (Pavković, 2001: 7–8; Malcolm, 2006: 20). Duijzings tvrdi da je ‘Srpska pravoslavna crkva imala glavnu ulogu u oživljavanju mita o Kosovu nakon Titove smrti’ (Duijzings, 2000: 196), kritizirajući srpske komuniste jer su Kosovo prepustili Albancima. Kasnije su te ideje usvojili i srpski intelektualci. Primjerice, u svojoj knjizi ‘Knjiga o Kosovu’ iz 1985. godine, član Srpske akademije znanosti i umjetnosti Dimitrije Bogdanović opisuje Kosovare kao ‘strani element’ koji je ‘prisilno, kroz nekoliko faza infiltrirao i prisvojio teritorije Kosova i zapadne Makedonije, oduzevši ih autohtonom slavenskom stanovništvu’ (Dragović-Soso, 2002: 127).

Dok su napetosti u SFRJ-u rastle, taj je diskurs prodro iz (pseudo)akademske u otvoreno političko polje. Ustvuri, 1992. je godine Milošević izravno usporedio povijesna prava Srba i Albanaca na teritorij Kosova: ‘...Kosovo nikada nije pripadalo albanskoj etničkoj manjini, čak ni kao autonomna pokrajina, niti je ikad u povijesti pripadalo Albaniji’ (Srpska radio-televizija, 1992).

Analiza izgradnje srpskog nacionalizma u odnosu na pet oznaka nacionalnog identiteta pokazuje da je nakon raspada SFRJ-a izgradnja srpske nacije bila utemeljena na pravoslavnoj vjeri kao primarnoj oznaci nacionalnog identiteta. Ostale oznake (jezik, podrijetlo, kultura) nisu

pridonosile razlikovanju Srba od susjednih nacija niti su odražavale stvarnost neujednačenih običaja rješavanja sporova (državljanstvo). Budući da se, međutim, religijski identitet najčešće podudara s etničkim identitetom, kao što je to u velikoj mjeri bio slučaj na Kosovu, etnička pripadnost bila je percipirana kao predmet sukoba, iako na pogrešan način.

Što se tiče Kosovara, oni spadaju u etničku skupinu Albanaca. Iako se zagrijava rasprava o podrijetlu samih Albanaca, posebno oko pitanja jesu li oni potomci Ilira ili ne, očito je da etnički nisu povezani sa slavenskim Srbima. Što se tiče jezika, oni govore albanski koji je možda ilirskog porijekla, ali u cjelini to je poseban, indoeuropski jezik koji sa srpskim nema nikakve veze. Pisma ovih dvaju jezika također su različita – Albanci se koriste ponešto izmijenjenim latiničnim pismom, a Srbi ćiriličnim. U pogledu religije, većinu Albanaca čine muslimani suniti, dok su Srbi pravoslavni kršćani. Što se tiče kulture, albanska kultura dio je opće balkanske kulture, ali se ipak razlikuje od srpske. No Kosovo je poseban slučaj. Doista, iako se na Kosovu razvila specifična kultura koja dijeli sličnosti i s albanskom i sa srpskom (Duijzings, 2000: 1, 11), postoje značajne kulturne razlike između lokaliteta unutar same regije. Sve u svemu, Srbi i Kosovari razlikuju se u pogledu svih oznaka nacionalnog identiteta osim kulture, a religija čini ključnu razliku koja je zacrtala put razvoja isključujuće srpske mitologije o Kosovarima.

Što se tiče Vojvodine, ta je pokrajina bila jednako etnički heterogena kao i Bosna, dakle puno više nego Kosovo. Međutim, tamo najveću manjinu tvore Mađari koji se kao potomci uralskih etničkih skupina etnički i jezično definitivno razlikuju od slavenskih Srba. Štoviše, to što Mađari upotrebljavaju latinično pismo dodatno je zakompliciralo komunikaciju sa Srbima. Kada je riječ o religiji, Mađari su katolici. Iako nisu pravoslavci, čini se da je zajednička kršćanska osnova odigrala veliku ulogu u osiguravanju mirnog suživota dviju skupina. Što se tiče kulture, Mađari u Mađarskoj kulturno se razlikuju od slavenskih naroda, što se može objasniti religijskim i jezičnim razlikama. Međutim, u Vojvodini se razvio poseban identitet koji definira lokalnu kulturu. Ta kultura nije utjecala samo na Mađare u Vojvodini, nego i na lokalne Srbe. Takva je pojava, primjerice, spomenuta u Memorandumu Srpske akademije znanosti i umjetnosti iz 1986. godine. Sve u svemu, Mađari u Vojvodini razlikuju se od Srba u gotovo svim oznakama nacionalnog identiteta osim jedne djelomično jednake, a to je religija. Unatoč svim drugim razlikama, ova se sličnost pokazala ključnom i čini se da objašnjava izostanak isključujuće srpske mitologije o Mađarima u Vojvodini.

Sve to objašnjava prisutnost isključujućih mitova o Kosovarima i izostanak istih u slučaju multietničkoga stanovništva Vojvodine.

ZAKLJUČAK

Budući da je izgradnja nacije zapravo proces izgradnje nacionalnog identiteta, slijedio sam konstruktivistički pristup i predložio dekonstrukciju nacionalnih identiteta većine koja stvara diskurs i manjine kao objekta tog diskursa, kako bih odredio na kojoj je oznaci nacionalnog identiteta (bilo to krvno srodstvo, jezik, kultura, religija ili državljanstvo) utemeljen nacionalni identitet većinske skupine. Kao rezultat toga utvrdio sam da ako se sadržaji dominantnih oznaka nacionalnog identiteta većine i manjine ne podudaraju međusobno, većina ne može ‘zamisliti’, Andersonovim riječima, manjinu kao dio jedne nacije. Zbog te neusklađenosti, većina počinje stvarati isključujuće mitove o manjini.

U smislu praktične primjenjivosti rezultata ovaj se koncept može koristiti u dvama područjima: u upravljanju odnosima između većine i manjine u multietničkim državama, ali i pri rješavanju problema uključivanja imigranata u društvo. Zapravo, ovaj je koncept multifunkcionalan. Prvo, kao eksplanatorni model može pomoći pri razumijevanju putanje razvoja nacionalističkih političkih diskursa. Koncept bi mogao dati priliku za adekvatnu reakciju na postojeće etničke antagonizme. Drugo, kao prediktivni model može biti upotrijebljen za predviđanje razvoja neprijateljskog odnosa prema određenim manjinama (imigrantima) u određenom razdoblju. To bi koristilo pri smišljanju jedinstvene preventivne strategije za rješavanje problema međuetničkog neprijateljstva. Treće, može poslužiti kao načelo razrade modela za stručnjake na području međuetničkih odnosa pri izradi strategije izgradnje nacije. Sve u svemu, ovaj koncept omogućuje nenasilno upravljanje politikom identiteta.

U mojemu radu ovaj je koncept primijenjen na dva slučaja – jedan s prostora bivšega SSSR-a, a drugi iz Istočne Europe, što pokazuje da je koncept valjan barem na ovom području. Ne zagovaram njegovu univerzalnu primjenjivost. Primjerice, što se tiče Zapadne Europe, brojni su autori, počevši od Hansa Kohna, naglasili duboku razliku između ‘zapadnoga’ i ‘istočnoga’ pojma nacionalizma – prvi je više građanski, a drugi, suprotno, etnički. Dakle vjerojatnost manipulacije etničkim identitetom mnogo je manja u Zapadnoj Europi u odnosu na Istočnu. Što se tiče drugih dijelova svijeta, kao što je Afrika, nešto bi drugo moglo zacrtati putanju razvoja diskursa, primjerice postkolonijalna dinamika. Međutim, ja ne tvrdim niti da je koncept ograničene primjenjivosti; upravo suprotno, smatram da mu je potrebna detaljnija operacionalizacija.

LITERATURA

- BROWN, M. E. (1993.) 'Causes and Implications of Ethnic Conflict'. U: Brown, Michael, E. (ed.): *Ethnic Conflict and International Security*. Princeton, NJ: Princeton University Press. 3–26.
- CONNOR, W. (1994.) 'A Nation is a Nation, is an Ethnic Group, is a...'. U: Hutchinson, John and Smith, Anthony, D. (ed.): *Nationalism: A Reader*. Oxford: Oxford University Press.
- DE WAAL, THOMAS (2010.) *The Caucasus: An Introduction*. Oxford-New York: Oxford University Press.
- DRAGOVIĆ-SOSO, J. (2002.) *Saviours of the Nation: Serbia's Intellectual Opposition and the Revival of Nationalism*. London: C. Hurst & Co. Publishers.
- DUIJZINGS, G. (2000.) *Religion and the Politics of Identity in Kosovo*. London: C. Hurst & Co.
- FERGUSON, Y., MANSBACH, R. (2004.) *Remapping Global Politics: History's Revenge and Future Shock*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GELLNER, ERNEST (1983.) *Nations and Nationalism*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- HEWITT, GEORGE (UR.) (1998.) *The Abkhazians: A Handbook*. New York: St. Martin's Press.
- WRIGHT, J., GOLDENBERG, S., SCHOFIELD, R. (UR.) (1996.) *Transcaucasian Boundaries*. London: UCL Press.
- JENKINS, R. (1996.) *Social Identity*. London: Routledge.
- KAUFMAN, S. J. (2001.) *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*. New York: Cornell University Press.
- KRYLOV, A. B. (1999.) 'The Religion of the Present-Day Abkhaz: The Relict of the Ancient Monotheism/Religiya Sovremennykh Abkhazov: Relikt Pramonoteizma'. *Central Asia and the Caucasus* 4 (in Russian), URL: http://www.ca-c.org/journal/cac-04-1999/st_26_krylov.shtml (01.05.2011).
- KRYLOV, A. B. (2004.) 'The Secret of Abkhazian Religious Toleration/ Sekret Abkhazskoy Veroterpimosti'. *Nezavisimaya Gazeta*. URL: http://religion.ng.ru/problems/2004-03-17/4_abkhazia.html (1.5.2011.)
- LINKLATER, A. (1998.) *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian Era*. Cambridge, UK: Polity.
- MANSBACH, R., RHODES, E. (2007.) 'The National State and Identity Politics: State Institutionalisation and 'Markers' of National Identity'. *Geopolitics*, 12(3): 426–458.
- MEARSHEIMER, J. (1990.) 'Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War'. *International Security*, 15(1): 5–56.
- TREPCA.NET (1986.) Memorandum by Serbian Academy of Arts and Sciences, Belgrade, Serbia (adopted on September 24, 1986), URL: http://www.trepca.net/english/2006/serbian_memorandum_1986/serbia_memorandum_1986.html (1.5.2011.)
- SLOBODANMILOSEVIC.ORG (1992.) Milosevic Interviewed on Pressures Facing Fry and Good Prospects for New State on May 28, 1992 by Radio Television Serbia in Belgrade. URL: <http://www.slobodan-milosevic.org/news/milosevic052892.htm> (1.5.2011.)
- PAVKOVIC, A. (2001.) 'Kosovo/Kosova: A Land of Conflicting Myths'. U: Waller, Michael, Drezov, Kyril and Gökay, Bülent (ur.): *Kosovo: The Politics of Delusion*. London: Routledge. 3–10.
- MALCOLM, N. (2006.) 'Is It True That Albanians in Kosova are not Albanians, but Descendants from Albanianized Serbs?'. U: Di Lellio, Anna (ed.): *The Case for Kosova: Passage to Independence*. London-NY: Anthem Press. 19–22.
- PELKMANS, M. (2002.) 'Religion, Nation and State in Georgia: Christian Expansion in Muslim Ajaria'. *Journal of Muslim Minority Affairs* 22(2): 249–273.

- SMITH, A. D. (1988). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford, UK: Blackwell.
- SMITH, A. D. (1998). *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism*. London: Routledge.
- SNYDER, J., BALLENTINE, K. (1996). 'Nationalism and the Marketplace of Ideas'. *International Security* 21(2): 5–40.
- SUNY, R. G. (2007). *The Making of the Georgian Nation*. Bloomington: Indiana University Press.
- VAN EVERA, S. (1994). 'Hypotheses on Nationalism and War'. *International Security* 18(4): 5–39.
- WAFULA, R. (2002). 'Language and Politics in Easter African Swahili Prose: Intertextuality in Kezilahabi's *Dunia Uwanja wa Fugo* 'The World, a Playground of Chaos'' U: Obeng, Samuel Gyasi and Hartford, Beverly (ur.): *Surviving through Obliqueness: Language of Politics in Emerging Democracies*. Hauppauge, New York: Nova Science Publishers. 19–30.
- WIMMER, A. (2008). 'The Making and Unmaking of Ethnic Boundaries: A Multilevel Process Theory'. *American Journal of Sociology* 113(4): 970–1022.
- ZAKHAROV, V., ARESHEV, A. (2008.) *The Recognition of Independence of South Ossetia and Abkhazia/Priznanie Nezavisimosti Yuzhnoy Osetii i Abkhazii*. Moscow: MGIMO-University.

ABSTRACT

This paper presents the findings of research on the causes of exclusionary nationalist myths. During the research, two cases are analyzed – Georgia and Serbia during the collapse of the USSR and the SFRY respectively. In the course of the dissolution of the old states, old identities waned and the newly emerged states faced the problem of creating new identities. These heated up nationalist discourse both in Georgia and Serbia, thus begetting a number of exclusionary myths about their minorities. However, Georgian nationalism developed hostile myths about the Abkhaz and the South Ossetian minorities and nothing like that about the Ajar minority. Similarly, Serbian nationalism created exclusionary myths about the Albanian minority in Kosovo, while it was relatively accommodative towards the Hungarian minority in Vojvodina. In my paper, I argue that these differences in the trajectory of the development of nationalist discourse are determined by the 'national identity markers' (descent, language, culture, religion, and citizenship) on the basis of which the majority is constructed. In particular, if the content of a dominant identity marker of the majority conflicts with the content of the respective identity marker of the minority, the majority does not perceive that minority as 'us,' part of the same nation but rather as 'them,' the 'other.' This is reflected in the nationalist political discourse.

KEYWORDS

nationalism, nationalist discourse, nationalist myths, minorities, national identity markers, Georgia, Serbia.